

könyv
könyvtár
könyvtáros

1996
május

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1996. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

Poprády Géza: A könyvtárak és az információs társadalom	3
Nagy Attila: Amerikanizálódunk?	6
Lukáts János: A cigány irodalom jelenléte a magyar könyvtári hálózatban	10

Műhelykérdések

Engel Tibor: Mit mesél a mátrix?	14
---	----

História

Gyimes Ferenc: Mennyi? Negyven! Mi negyven?	25
--	----

Fórum

Skaliczki Judit: A könyvtári koordinációról	31
--	----

Könyv

Vajda Kornél: A magyar pedagógia klasszikusai	34
--	----

Extra Hungariam

Eszenyiné Borbély Mária: Felhasználóképzés a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban	39
---	----

Könyv és Nevelés

Sáráné Lukátsy Sarolta: Olvasásra vezérlő kalauz	42
---	----

Horváth Anikó: Levelezős játékok a József Attila Városi Könyvtárban	45
---	----

A Könyvtári és Informatikai Kamara hírei	53
--	----

Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	55
---	----

Lapunk e számában Olexa József grafikai szerepelnek.

From the contents

Géza Poprády: Libraries and the information society (3);

Attila Nagy: Are we getting americanized? (6);

János Lukáts: The presence of gipsy literature in Hungarian libraries (10).

Cikkeink szerzői

Engel Tibor, az Egri Megyei Könyvtár igazgatója; *Eszenyiné Borbély Mária*, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola oktatója; *Gyimes Ferenc*, az OIK ny. osztályvezetője; *Lukáts János*, az OIK főmunkatársa; *Nagy Attila*, az OSZK KMK osztályvezetője; *Poprády Géza*, az OSZK főigazgatója; *Sáráné Lukátsy Sarolta*, a Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet munkatársa; *Skaliczki Judit*, az OSZK KMK osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Domsa Károlyné elnök

Csaba Gabriella, Maurer Péter, Poprády Géza, Tóthné Környei Márta

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 96.148

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

A könyvtárak és az információs társadalom

Kovács Máté, a Könyvtártudományi tanszék legendás hírű professzora a könyvtárat úgy definiálta, hogy azt a rendezett könyvállomány, a könyvtáros és olvasó együttesen alkotja. A három alkotóelem közül számunkra most a könyvállomány (beleértve a folyóiratállományt is) a legérdekesebb.

Juhász Ferenc költő 15 évvel ezelőtt „A könyv és az ember” című eposzrészletében arról ír, hogy az ember soha emberibbet nem alkotott ember volta óta, mint a könyv, és tiltakozik az ellen, hogy a könyvet és a könyvtárat zümmögő gépekre, ipari hártatekercesekre, mágnesszalagokra tőpörítsék, zsugorítsák.

Szántó Tibor könyvtervező a Magyar Könyvtárosok Egyesülete győri vándorgyűlésén 1993-ban magávalragadó előadásban tett hitet a szépen nyomtatott könyv mellett, de az idén Kossuth Díjjal történt kitüntetése alkalmából bizonyos beletörődéssel úgy nyilatkozott, hogy úgy látszik, 500 év adatott meg a könyvnyomtatásnak. A posztindusztriális társadalomról kiderült, hogy az az informatikai társadalom. Egy magára valamit adó könyvtárból európai és amerikai könyvtárak online katalógusaiban lehet kalandozni és fordítva. Ma egy könyvtárüggyel foglalkozó előadás nem kerülheti meg, hogy ne említse meg az amerikaiak információs szuper autópálya tervét, és ne nyilvánítsa ki, hogy mi is törekszünk a saját ilyen autópályánk – vagy legalábbis elsőrendű főútvonalunk – kiépítésére. Ugyanakkor nap mint nap halljuk a könyvtárosok jogos jajkiáltásait, hogy csökken a beszerzési keretük, nőnek a könyv- és folyóiratárak, óriási fehér foltok keletkeznek a könyvtári állományban.

Mi lesz hát a könyvtárakkal az információs társadalomban? Múzeumokká merévülnek és – beteljesülvén a cassandrai jóslat a Gutenberg-galaxis végéről – átadják helyüket az információközvetítő állomásoknak?

Nehéz a kérdésre úgy válaszolni, hogy az ember elkerülje a felelőtlen – mert számon nem kérhető – futurológiai jóslatokat. Ezért megkísérlem – mintegy fogódzóként – történetiségében nézni a dolgokat, és így kifejtteni a címben szereplő kérdést.

A számítástechnika – ha úgy tetszik: informatika – első megjelenése a könyvtárban azt jelentette, hogy segítette, megkönnyítette, egyúttal gazdagította a hagyományos könyvtári dokumentumok nyilvántartását, feltárását, hozzáférhetőségét. Eltekintve – de egyáltalán nem lebecsülve – a lényegét tekintve az adminisztrációt – beiratkozás, kölcsönzés stb. – gépesítő folyamatoktól, itt az SDI szolgáltatást lehetővé tévő mágnesszalagokra, majd az online hozzáférhető szakirodalmi adatbázisokra gondolok. Később megindult a könyvtári katalógusok gépesítése, megjelentek a hajlékony lemezen, később a CD-ROM-on nyújtott információs szolgáltatások. Az információs infrastruktúra fejlődése kedvezően hatott vissza a könyvtári rendszer egészére is: a különböző, adminisztratív hálózatok – pl. szakszervezeti könyvtárak hálózata – megszűnése után a technikai hálózat tette-teszi majd lehetővé, hogy az országos ellátást biztosító gyűjtemények

állománya egyetlen nagy korpuszként fogható (majd) föl. Ez a fejlődési folyamat ma is tart, és hogy Magyarországon olyan ütemben folyt és folyik, amelyet tapasztalunk – pozitív értelemben mondom –, az nagy mértékben az IIF programnak köszönhető. Ezt itt a könyvtáros szakma nevében el kell mondanom. Ez a fejlesztés tette lehetővé azt is, hogy 1994-ben elkészült a köztudatban Csurgay bizottsággént szereplő szakember-csoport közreműködésével az „Előzetes rendszertervezet az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására” című ma is aktuális tanulmány.

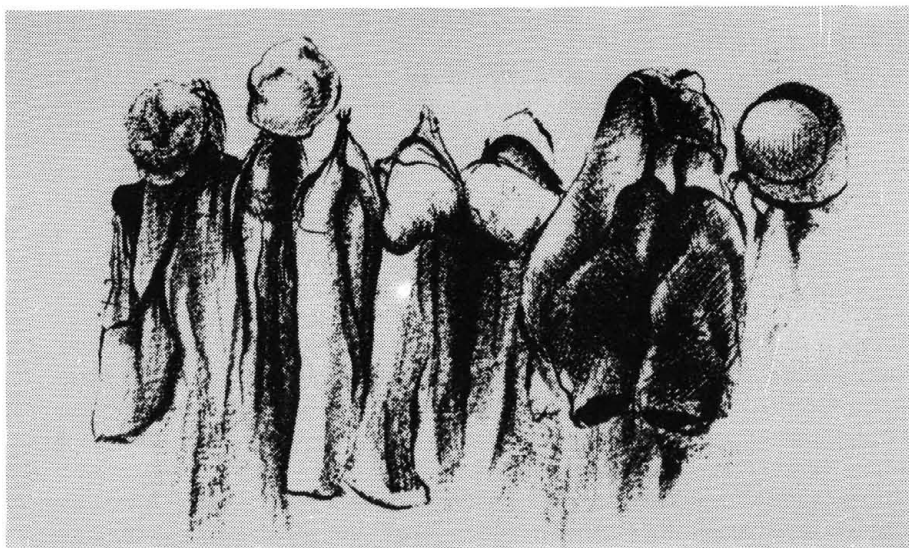
Mint említettem, ez a fejlődési folyamat ma is tart, és a jövőben a könyvtári tevékenység természetes velejárója lesz: legyen elég csak a katalógusok retrospektív konverziójára utalni és arra, hogy tőlünk nyugatra lassan természetessé válik, hogy az egyik számítógépes rendszerről átállnak egy újabbra.

Mindaz, amiről eddig szó volt, hagyományos jelenségnek, folyamatnak tekinthető abban az értelemben, hogy a számítógépesítés a hagyományos információhordozókon – papír, mikrofilm, hanglezmez stb. – megjelent információk kezelését, hasznosítását segíti. Így például hagyományosnak tekintem a CD-ROM formában megjelenő Magyar Nemzeti Bibliográfia 1976–1995 közötti kiadását is, noha az 1991 utáni időszakról nem jelentek meg kumulált nyomtatott kötetek. Hagományos, mert papírra nyomtatott kiadványokról tájékoztat.

A nagy változást – és a könyvtárak számára a nagy kihívást – a primer információk elektronikus információhordozókon történő megjelenése jelenti. A digitális dokumentumok egyik része a hagyományos információhordozókon lévő művek digitalizálása – a Bibliothèque Nationale de France pl. 2000-ig 300 000 könyvet akar elektronikus formában is hozzáférhetővé tenni.

A nagyobb problémakört a csak digitális formában létező információk jelentik: az elektronikus folyóiratok, a csak adatbázisban létező, az INTERNET-en kerengő információk. Ez utóbbi jelenség vajon a vég, a Gutenberg galaxis végének kezdete? Nem hiszem. És itt érvek helyett hadd forduljak megint egy költőhöz, Orbán Ottóhoz – aki melleleg könyvtár szakot végzett –: „ma az Internet nevű szörnyeteg az ügyeletes rém... Eszem ágában sincs lekicsinyelni a ránk köszöntő információs korszaknak sem távlatait, sem veszélyeit, de azt gondolom, hogy az élet mint olyan egyidejűleg törekszik az egyensúly fölborítására és helyreállítására, és ahogy ma a tájban haladó gyorsvonat nem több tájképi elemnél, vagyis a két egymásra vicsorgó ellenfél nem fölfalta, hanem magába fogadta egymást, éppúgy a könyv is – és mindaz, amit a könyvhöz fűződő viszonyunk jelképez, az ember magára ébredése, az egyéniség, az *egy a sokban*, a kultúra mint létezésünk személyes mozzanata – a maga helyére kerül az új körülmények között is, és noha olvasási szokásaink ma még nem tudható változásokon eshetnek át, ahogy az Alpok sem lapultak síksággá attól, hogy lábuk körül *Intercity* vonatok furikáznak, az élet sem felel megoly bonyolult technikai rendszer sablonjába, és semmiképp sem silányodhat báva gombnyomogatássá. Ennél, hogy korunk számára is érthető módon szóljunk, több nagyságrenddel bonyolultabb berendezés a koponyánkban működő emberi számítógép, az agyunk.”

Bízva az igazi költői tehetségben – ami hitem szerint nemcsak a versírás tehetségét jelenti, hanem a felismerés, megismerés tehetségét is – fogadjuk el, hogy a könyvtáraknak az információs társadalomban is megmarad a hagyományos dokumentumok kezelésének feladata is, felhasználva ehhez az informa-

tika fejlődésének újabb és újabb eredményeit. Emellett azonban kezelniük kell a könyvtáraknak a csak digitalizált formában létező információkat is. Hogy hogyan? Ne tessék receptet várni tőlem: nem tudom. A jelek szerint a nálunk előbbre tartó országokban is sok a bizonytalanság, a dolgok most vannak alakulóban-változóban, kevés a letisztult kérdés.

Amire mégis vállalkozni merek, a következő 5 pontban foglalható össze.

1. A számítástechnikához nem értő magabiztosságával állítom, hogy a könyvtár számára a digitális információk kezelésében a számítástechnikai problémák megoldása fogja a legkisebb nehézséget jelenteni – ha lesz elegendő pénz.
2. Amilyen mértékben megnövelte az információhoz való hozzáférés lehetőségét a könyvnyomtatás a kéziratosság korához képest, legalább olyan mértékben megnöveli ezt a lehetőséget a digitalizálás a könyvnyomtatáshoz képest.
3. Az információkkal való foglalkozás (gyűjtés-kezelés-szolgáltatás) nem lesz – már rég nem is – a könyvtárak privilégiuma. Ez nem teszi fölöslegessé a könyvtárakat, mert a könyvtáraknak megvan és meglesz a sajátos feladatuk.
4. A könyvtár alapvető funkciója az értékőrzés. A könyvtárak összessége az emberiség emlékezeté. A könyvtáraknak ez az értékőrző szerepe az informatikai társadalomban is megmarad. Az igazi problémát a könyvtáros számára a megőrzendő értékek kiválasztása fogja jelenteni a növekvő digitális információk mennyiségén belül is arányaiban várhatóan növekedő mennyiségű efemer információ közül. Kezelnie persze ez utóbbiakat is kell, ha úgy tetszik szolgáltatni is, de megőriznie nem.
5. Számos jogi, szerzői jogi, etikai, finanszírozási, szabványosítási/szabályozási kérdést kell megoldani a szerző-kiadó-könyvtár-olvasó (felhasználó)-informatikai szolgáltató körben. E tekintetben azon az állásponton vagyok, hogy várjuk ki, amíg az előttünk járó országok, pl. az Európai Unió országai találnak valamilyen megoldást – hiszen úgymint azt reméljük, hogy előbb-utóbb az ránk is kötelező lesz.

A jövővel foglalkozó 5 pont után egy rövid bekezdés erejéig térjünk vissza 1996-hoz. Könyvtáraink nagy része lassan a mai követelményeknek sem tud megfelelni a rossz anyagi feltételek miatt. A nemzeti könyvtár számára pl. reménytelennek tűnik, hogy házon belül a teljes lokális hálózatot kiépítse, hogy pénzt kapjon a retrospektív konverzióra, de egy-egy PC beszerzése is nehézséget jelent. Számos könyvtár CD-ROM-ot sem tud vásárolni, nemcsak a beszerzési keretek szűkössége miatt, hanem azért sem, mert nincs CD-ROM meghajtójuk. Mindez – úgy érzem – azért tartozik ide, mert a jövő fejlődésének előfeltétele, hogy ma is lépést tudjunk tartani a világgal. Évek, évtizedek óta hiányzik egy országos könyvtár-fejlesztési program.

Befejezésül a bevezető mondatomra szeretnék visszautalni: remélem, hogy a könyvtár és a könyvtáros az információs társadalomban is megmarad – nemcsak fizikai valójában, hanem nevében, megnevezésében is, legfeljebb az olvasóból lesz felhasználó. Tudom, hogy ma mást jelent a könyvtár, mint Kovács Máté idején, és Kovács Máté is tudta, hogy mást jelentett a középkorban. De ne a név változzék, hanem a mögötte lévő jelentéstartalom gazdagodjék. Mert hiszem, hogy e klasszikus hármass viszonyában a lényeg nem változott, és az információs társadalomban sem fog változni. Ezért örülök, hogy a mai meghívóban is a könyvtár szó szerepel.

Köszönöm figyelmüket.

Poprády Géza

(Elhangzott a NIF Fórumon, 1996. április 4-én.)

Amerikanizálódunk?

(Változások a magyarországi olvasáskultúrában)

Relatív javulás, abszolút romlással

„Hány oldal? Megvan-e videokazettán?” – hangzik szinte törvényszerűen az utóbbi évek magyar iskoláiban a diákok első két kérdése, ha az irodalomtanár bejelenti a következő kötelező, illetve ajánlott olvasmány szerzőjét és címét. Az idézett spontán reakciók diagnosztikus értékűek, hiszen félreérthetetlenül jelzik, hogy az átfogó, világszerte tapasztalható tendenciák Magyarországon is kétségtelenül jelen vannak. Vagyis a tv és különösen a műholdas csatornaválaszték bővülésével az információszerzés és a szórakozás forrásai a nyomtatott szó felől a mozgó kép felé mozdultak el. Felnőttként is egyre több időt töltünk a képernyő előtt, s egyre kevesebbszer hajlunk az írott betű, a nyomtatott szó fölé.

Csak néhány adat a változások nagyságrendjét érzékeltető:

1977-ben az átlagos aktív kereső felnőtt naponta 95 percet nézte a tévét, de 1993-ban már 163 percet. Tehát 15 év alatt napi másfél órától csaknem a duplájára, közel három órára növekedett a tévézés átlagos napi időráfordítása. Miközben ugyanezen másfél évtized folyamán az aktív kereső férfiak körében az olvasással töltött idő jelentős mértékben csökkent. (1977: naponta 31 perc – 1993: naponta

24 perc.) Tovább romlik a kép, ha az olvasásra fordított időn belül elkülönítjük a napilapok, képeslapok, folyóiratok, illetve könyvek olvasását. Az említett időszakban a könyvolvasásra szánt percek alakulása a felnőttek körében az iskolai végzettség szerinti bontásban a következőképpen alakult:

8 általánost végzetek:	10-ről	6 perc/nap
érettségizettek:	18-ről	8 perc/nap
főiskolai, egyetemi végzettségűek:	31-ről	17 perc/nap

Vagyis nem egyszerűen kevesebb időt töltünk az utóbbi években olvasással, hanem azon belül is a könyvek, s amint erről majd a későbbiekben is szó lesz főként a klasszikusok, s egyáltalán az értékes szépirodalom (versek) a leginkább vesztesek, míg a napi és hetilapok, valamint a non-fiction és a direkt szórakoztató szépirodalom még relatív térnyeréssel is jellemezhetők.

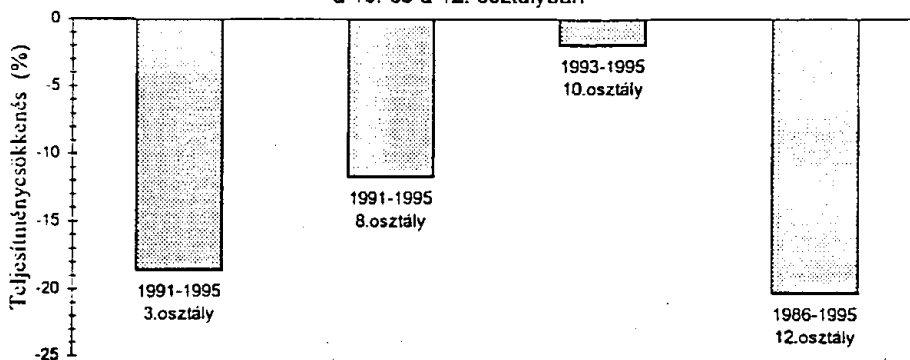
Mindezen jelenségek szükségszerű következményekkel járnak a gyerekek és a fiatalok világában, s ráadásul a fenti tevékenységek arányainak alakulása nyomot hagy az iskolai teljesítményekben.

Az adatok részletező bemutatására, az összefüggések rendszerének feltárására itt és most nincs módunk, csupán röviden idézzük fel az Országos Közoktatási Intézet Értékelési Központjának legutóbbi jelentéséből a bennünket leginkább érintő megállapításokat.

- A legtöbb tudásterületen a teljesítmények csökkenése figyelhető meg. Kivételt csak a számítástechnikával kapcsolatos ismeretek köre jelent. (Mint köz tudott, az utóbbi években jóval többen kerültek egy-egy korcsoportból a középiskolába, mint korábban, s az expanzió minden oktatási rendszerben természetes módon együtt jár az átlagos színvonal csökkenésével.)
- Minden vizsgált korosztályban és minden tudásterületen regisztrálható az iskolák (főként város és falu) közötti nagyfokú különbség. (22. p.)

Feltétlenül idéznünk kell viszont az olvasással (reading comprehension) kapcsolatos teljesítmények alakulását bemutató ábrát.

Az olvasásteljesítmények csökkenésének aránya a 3., a 8.,
a 10. és a 12. osztályban

Minden kommentár nélkül hadd nyomatékosítsuk, hogy különösen a 9 és 18 évesek körében tűnik riasztónak a teljesítmények 20% körüli romlása s ráadásul a 3. osztályba járók esetében nyilván nem lehet szó a jelzett 4 év alatti „expansióról”, (míg a középiskolásoknál igen). A 9 évesek olvasásértésének látványos romlása mögött sokkal inkább a szülői példák, a követendő felnőtt minták, a fentiekben már jelzett irányú változásait sejtjük. Vagyis egyre nehezebb a „vastag könyveket” gyorsan, határidőre elolvasni s ezért válik fontossá a már említett oldalszám és a könnyebb dekódolást jelentő videokazetta iránti érdeklődés.

A helyzet összetettségét, ellentmondásos jellegét már az alcímben is szerettük volna érzékeltetni. Az „abszolút romlás” bizonyítékai után végre most röviden hadd utaljunk a „relatív javulás” reményt nyújtó bizonyítékaira is.

Az IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) által szervezett nemzetközi összehasonlító vizsgálatban 1970-ben és 1991-ben is részt vettünk. Az első alkalommal produkált teljesítményeink szerint az európai országok listáján a sereghajtók voltunk, mind a megértés, mind a gyorsaság tekintetében általában a gyengék közé sorolódtunk (Báthory Z.–Kádárné Fülöp J. 1974.) Ezzel szemben az 1991-ben felvett adatok értékelése nyomán a 32 ország (oktatási rendszer) rangsorában például a 14 évesek korcsoportja esetében a mezőny első harmadának végén (8–10. helyen), sok nálunk jóval fejlettebb európai országot (Hollandia, Dánia, Olaszország, Norvégia, Belgium) megelőzve végeztünk (Elley, W.B. 1992.). Vagyis sereghajtókból a középmezőny éllovasaivá „léptünk elő”. Természetesen e paradoxon feloldása önálló dolgot igényelne, most csupán jelezni tudjuk, hogy a háttérben feltehetően a nyugat-európai országokba irányuló erősebb bevándorlási hullámok, a magyar iskola-rendszer kifejezettebb szelektivitása (a megkérdezettek átlagos életkora Magyarországon 14,1 év, míg Dániában 14,7, Norvégiában pedig 14,8 év), illetve az anyanyelven írott kultúra fokozott hangsúlyozása áll, ami a magyarországi olvasási kultúra egészét meghatározza. Nemzetközi összehasonlításban is előkelő helyen szereplünk, ha a családok birtokában lévő könyvek mennyiségét, vagy ha a magyar könyvtári rendszer jellemzőit vesszük szemügyre.

Végül ejtsünk szót a vizsgálat talán legdrámaibb eredményéről: a magyar gyerekek önértékelésének alacsony szintjéről. Meglehetősen jó hely a teljesítmények rangsorában, de az önismeret, az önbecsülés, a feladat teljesítésének értékelése rendkívül gyenge volt. Mindnyájan tudjuk, hogy az önértékelés, az önismeret reflektált jellegű, a szülőktől, a pedagógusoktól, a szeretett „identifikációs kulcsszemélyiségektől” érkező elismerés, bátorítás, mosoly, dicséret hitelességétől, mértékétől, mennyiségétől függ.

Ebből nem kapnak eleget – a fenti bizonyítékok szerint – a ránk bízott gyerekek. Feltehetően azért, mert érzéseink szerint már nekünk se jutott elegendő szeretet, pedig jól tudjuk, hogy ez az egyetlen tőke, mely egyúttal az adakozót is gazdagítja.

Practicizálódás, kommercializálódás és amerikanizálódás

A felnőttek társadalmában zajló változások legfontosabb jellemzőit a fenti 3 kulcsszó segítségével érzékeltethetjük a legrövidebben. Adataink ugyan csaknem öt évtized visszatekintést engednek meg, most mégis inkább maradjunk a már

jelzett másfél évtizedes intervallumnál. Az 1978-as év reprezentatív, felnőttek körében végzett olvasásszociológiai vizsgálat adatai szerint az utolsó olvasmányok ötöde volt a mindennapi tudnivalókat hordozó non-fiction, míg a legutolsó 1995-ös adatunk már az egyharmados arányt közelíti. Tehát az utóbbi évtizedek társadalmi változásai nyomán a szépirodalom veszített vonzerejéből – hiszen a korábbi rejtett politikai funkció, a „titkos beszéd”, a célzások és utalások rendszere, az allegóriák világa egyre kevésbé fontos, mert a dolgokat néven lehet nevezni, tárgyyszerűen lehet vizsgálni – s látványosan növekedett a tényszerű információk iránti igény. Természetesen itt a szakácskönyvektől a számítógépek kezelésén át, a korábban tiltott visszaemlékezésekig és a makrogazdasági folyamatok elemzéséig igen széles a keresett olvasmányok mezőnye.

Ellenkező előjelű változás tapasztalható a XIX. és XX. század (romantika, klasszikusok, a kortárs irodalom) legjavának keresettségében, de a direkt szóra-koztató, kalandos, szerelmes könyvek (lektúrok, krimik, kalandregények) fogyasztása minden eddiginél intenzívebbnek tűnik. 1978-ban ez a kategória képviselte az utolsó olvasmányok jó negyedét, de másfél évtized múltán már az utolsó olvasmányok fele (50%) sorolható ide (Gereben F. 1995.). Csak érdekességként említem, hogy legutóbbi, pedagógusok körében végzett vizsgálatunk eredményei szerint 1995-ben Magyarországon Robin Cook volt a legnépszerűbb (az utolsó olvasmányok között leggyakrabban emlegetett) szerző (Nagy A. 1996.).

S ezzel el is érkeztünk a piacgazdaság erőteljes térhódításával párhuzamosan bekövetkező kulturális változások legfontosabb jellemzőjéhez, az amerikanizálódási tendenciához. Ugyancsak az utolsó olvasmányok szerzőinek áttekintése nyomán állíthatjuk, hogy az Egyesült Államok ilyen jellegű importja az emlegetett 15 év alatt megháromszorozódott (8% – 25%), a szomszédos országokban született művek keresettsége a felére esett (8%-ról 4%-ra) és ugyanakkor tetemesen csökkent a magyar írók alkotásai iránti érdeklődés is (58% – 44%).

A legutóbbi változásokat akár egyszerűen a piac globalizáló hatásaként is leírhatnánk, ha nem látnánk egyúttal a minőségi különbségeket is. Vagyis amíg a 60-as, 70-es években a magyar olvasók számára Faulkner, Hemingway, Arthur Miller, Salinger, T. Williams, Updike stb. jelentették az amerikai szerzők sorát, addig napjainkban már többnyire kizárólag Clair Kenneth, Robin Cook, Stephen King és Daniel Steel nagy példányszámokban megjelent szórakoztató, izgalmas könyveit vásárolják a könyvesboltba betérők, olvassák a könyvtárlátogatók. S talán felesleges az utcakép, a feliratok (Shopping center, Farmer center, European back stb), a tv filmek és egyáltalán a szórakoztatóipar ilyen irányú dömpingjét idézni.

A legfontosabb változások rövid és tárgyyszerű leírását nincs módunk részletes analízissel és értelmezéssel kiegészíteni, csupán egyetlen mondatot idézünk záróakkordként, az általunk is hön óhajtott, régen várt Európai Unió Alapszerződésének IX. fejezetéből:

„... a Közösség úgy járuljon hozzá a tagállamok kultúráinak virágzásához, hogy tisztelti a nemzeti és regionális különbségüket.”

Hiszen mindnyájan jól tudjuk, hogy a világot anyanyelvünkön érthetjük meg a legjobban, hogy az olvasás színönimája a beszédnek, a nyelvnek, a gondolkodásnak s nyelvünk megőrzése pedig egyúttal megmaradásunk legfontosabb feltétele.

Végszó

A fentiek ismeretében tevékenykedik az 1991-ben megalakult Magyar Olvasástársaság, amikor konferenciákat szervez, rádió- és tv-műsorokat kezdeményez, szak- és ismeretterjesztő cikkeket publikál, illetve immár 3. könyvét kínálja az érdeklődők számára.

Első kötetünkben (Olvasásra nevelés és pedagógusképzés) a tanító- és tanárképzésben résztvevők felelősségét hangsúlyoztuk, második könyvünk a tantestületek egészének érintettségét, akarva-akaratlan adódó feladatait és lehetőségeit vizsgálta (A többkönyvű oktatás felé. Könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák), míg harmadik önálló kiadványunk már a lehető legszélesebb körnek szól: (Olvas nekem! Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében.). Legutóbb pedig az Új Pedagógiai Szemle 1996. márciusi, általunk szerkesztett tematikus száma jelent meg a kérdéskörrel kapcsolatban. Csupán erre a legszélesebb bázisra támaszkodva, a szövetségeseket mozgósítva szegülhetünk szembe, sikert is remélve az előzőekben is vázolt negatív tendenciákkal.

Nagy Attila

Irodalom

- A magyar társadalom életmódjának változásai (Az 1976–77., az 1986–87., és az 1993. életmód-időmérleg felvételek alapján). I. A társadalmi idő felhasználása. Bp. 1994. KSH*
- Báthory Z.–Kádárné Fülöp J.: Some conclusions for curriculum development based on Hungarian IEA data = Comparative Education Review 1974. 18. vol. 228–236 p.*
- Elley, Warwick B.: How in the world do students read? 1992. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement.*
- Gereben F.: Könyv, könyvtár, közönség. Bp. 1995. (Megjelenés alatt)*
- Horváth Zs.–Tornyos K.–Vári P.: Tanulmányi teljesítmények a magyar közoktatásban. Országos Közoktatási Intézet. Értékelési Központ. Bp. 1995.*
- Nagy A.: Pedagógusok olvasási kultúrájáról. Bp. 1996. (Megjelenés alatt)*

A cigány irodalom jelenléte a magyar könyvtári hálózatban

Aligha találunk Magyarországon akár könyvtári szakembert, akár nemzetiségi politikust, aki hiteles választ tudna adni arra a kérdésre, hogy: *hol, milyen mértékben* van jelen a cigány irodalom a magyar könyvtári hálózatban és hogy a meglévő állomány *mennyire hozzáférhető*. A bizonytalanság okára több magyarázat is kínálkozik.

Az egyik gondot kétségtávolan az okozza, hogy nehezen és esetenként csak önkényesen állapítható meg, hogy *valamely mű szerzője cigány-e vagy sem*. Az etnikai hovatartozás, a származás nem feltétlenül jelent cigány nyelvhasználatot, több ismert cigány író kizárólag magyar nyelven ír és önmagát egyértelműen a cigány írók közé sorolja.

A cigány irodalom körének pontos meghatározása sem egyszerű feladat. A szépirodalmi művek magyar és cigány nyelven, illetve kétnyelvű kiadványokban egyaránt megjelennek, de örvendetesen növekszik azoknak a tudományos igényű vagy népszerűsítő írásoknak a száma is, amelyek a cigányság néprajzával, társadalmi-szociológiai viszonyaival foglalkoznak. E két csoportot szervesen egészítik ki a cigánykutatás egyre növekvő mennyiségű kötetei, amelyek egyetemek, kutatóintézetek szerzőgárdájának a kollektív munkái. (Ezt a sokrétűséget némileg tovább bonyolítja az a körülmény is, hogy a cigány nyelv használatán belül sincs egyöntetőség.)

A fentiek szerint részletezett cigány irodalom – mint a magyar nyelvű, vagy mint a magyarországi irodalom része – természetesen jelen van a magyarországi könyvtári hálózatban. Ugyanakkor csak kevés helyen és következetlenül találunk olyan tájékoztató rendszert, amelyik a cigány irodalmat valamiképpen kiemelten, közgyűjteményként kezelné. (Kivételt csak a cigányokkal foglalkozó, tudományos, néprajzi stb. irodalom képez – értelemszerűen a tudományos szakkönyvtárak katalógusaiban.)

Ezzel a „lappangó jelenléttel” függ össze, hogy a cigány irodalom bibliográfiája mind ez ideig nem készült el, vagy legalábbis a magyarországi könyvtári hálózat nem használta fel a tudatos állománygyarapításban és a tájékoztatásban. (A cigány bibliográfia előkészítése és megvalósítása hosszabb és másirányú munkát igényel és ennek a tervzetnek a keretein túlra mutat.)

Hogy a cigány irodalom valóban eljusson a magyar könyvtári hálózatba, hogy a cigány olvasói szokások megváltoztatásához érdemben hozzájáruljon – ehhez folyamatos és átgondolt kiadói és könyvtári szervező munka szükséges.

Az elsőként megoldandó feladat a cigány (és a cigányokról szóló) irodalom azon köteteinek a feltárása volna, amelyeket a magyarországi könyvkiadás az elmúlt néhány évben megjelentetett és amelyekből még ma is rendelkezik megfelelő tartalmakkal.

A magyarországi cigány irodalom alapvető műveinek a kiválogatása olyan feladat volna, amely csak a cigány írók, újságírók, néprajztudósok és romológusok együttműködésével valósítható meg. Ennek a gyűjtő és rendező-minősítő munkának az eredményeként tehát maguk a cigány kulturális és szellemi életnek a vezetői állítanák össze azt a kb. 50–100 kötetet, amely az alapját képezné egy cigány irodalmi különgyűjteménynek. (A különgyűjteménybe kerülés feltétele mindössze az volna, hogy rendelkezünk legalább annyi példánnyal, hogy az összes megyei könyvtárat elláthassuk.)

A magyarországi közművelődési könyvtári hálózat legfontosabb helyszínei kétségtelenül a megyei könyvtárak (egyrészt mint gyűjtemények, másrészt mint területi koordinációs központok). A cigány irodalom megismertetése és népszerűsítése terén tehát az első lépés a megyei könyvtári cigány irodalmi különgyűjtemények létrehozása volna.

A cigány különgyűjtemény különböző feladatokat láthatna el. Először is azonos és egységes cigány kulturális bázisanyagot jelentene Magyarország egész területén. Ez meggyorsíthatná a cigány szellemi élet egységesülését, közös kulturális kincs kialakulását tenné lehetővé. De az egységes irodalmi ismeretanyag az azonos szintű iskolai felkészülésben, a cigány ifjúsági és kulturális vetélkedők (pl.: szavalóversenyek, amatőr színjátszás) szervezésében is segítséget jelentene.

Az a körülmény, hogy a cigány irodalom legkiválóbb alkotásai egy helyen összegyűjtve, kiemelve találhatóak a megyei könyvtárakban, egyrészt a cigány olvasókat tájékoztatná jobban, válogatást, „böngészést” tenne lehetővé számukra, hozzájárulva olvasói szokásaik kialakulásához és megszilárdulásához, másrészt a nem-cigány olvasók számára *propagandisztikus erővel* mutatná a cigány irodalom létezését, a cigány könyvkiadás színvonalát, tartalmi és formai gazdagságát.

A cigány nyelvű és tematikájú újságok és folyóiratok jelenléte kezdettől igen fontos az irodalmi különgyűjteményben. A rövid írásokat tartalmazó, képes újságok komoly szolgálatot tehetnek az *olvasóvá nevelésben* és közvetlen kapcsolódást hoznak létre az olvasó és az újságban bemutatott (cigány) valóság között. A kétnyelvű újságok egyúttal a *cigány és a magyar nyelv lehetőségeit*, párhuzamos használatát is bemutatják.

A fejlesztés következő fázisában mind a különgyűjteménybe kerülő művek számát, mind a műfaját bővíteni lehetne (pl. folyóiratokkal, kottákkal, képzőművészeti albumokkal). De – éppen a megyei könyvtárak útmutatásai alapján – új helyszínekre is lehetne telepíteni különgyűjteményt, elsősorban olyan nagyobb (majd egyre kisebb) vidéki városokba, amelyeknek jelentős a cigány lakossága.

A cigány irodalmi és könyvellátási program azonban *nem merülhet ki* a mennyiségi és területi fejlesztésben, bármilyen sikeresen valósul is meg. A program eredményességéhez mind a könyvtárak, mind a cigány önkormányzati szervezetek, mind pedig az iskolák és a cigány tömegkommunikációs eszközök folyamatos és célzott tájékoztató és propaganda munkájára szükség lesz.

Ezzel párhuzamosan megkezdendők a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjaiiban is a cigány különgyűjtemények kialakítását (ugyanis egyes budapesti kerületek cigány lakossága messze felülmúlja a megyei városokét).

1. A *könyvtárak* tájékoztató, olvasószolgálati és olvasóvizsgálati munkája nélkül a különgyűjtemény aligha kerülhet be a cigány és nem-cigány olvasók köztudatába.
2. A *cigány önkormányzatok* az egységes fejlesztésről, a tartalmi igényességről és az egyéb etnikai fejlesztési részprogramokkal való összhangról gondoskodhatnak.
3. A *cigány tömegkommunikációs eszközök* a reklám figyelemfelkeltő és népszerűsítő hatásával járulhatnak hozzá az „olvasó cigány népcé”-mozgalom sikeréhez vagy legalább megindításához.
4. Az *iskolák* tananyagaikba tudatosan vehetik fel a könyvtári cigány különgyűjtemények anyagát, rászoktatva az általános iskolásokat a (többé-kevésbé) rendszeres olvasásra.
5. Végül a *könyvkiadás* számára is tanulsággal szolgálhat a megyei könyvtárak jelzése a cigány irodalmi érdeklődés és olvasói igények alakulásakor és így módjuk lehetne új kiadványok megjelentetésekor a pontosabb könyvellátásra, illetve korábbi, elfogyott kiadványok újra megjelentetésére.

A *cigány irodalmi különgyűjtemények* létrehozása tehát olyan feladat, amely – a meglévő vagy a folyamatosan megjelenő cigány irodalmi művekre épít, – a cigány szakértők által kiválasztott műveket rendezi (közművelődési könyvtári célú) különgyűjteménybe,

- a könyvtárak, az önkormányzatok, a sajtó és az iskola közös szellemi támogatásával igyeckszik a cigány irodalmat cigányok és nem-cigányok számára megismertetni és elfogadtatni,
- a program a fenti elvek szerint területileg, műfajilag, mennyiségileg és minőségileg folyamatosan továbbfejleszhető.

A cigány irodalmi különgyűjtemény előkészítésének fázisai:

- A könyvtárakban, a kereskedelemben és a könyvtárakban található (cigány és cigány témájú) *könyvállomány feltárása, összegyűjtése.*
- (Irodalmi, könyvtári, nyelvészeti, romológiai és kereskedelmi) *szakértők bevonása, akik a cigány különgyűjtemény anyagát kijelölik.*
- A cigány különgyűjtemények tartalmának meghatározása után „ismertető és elfogadtató” konferenciára lesz szükség, amelyen a megyei könyvtárak (vezetői és a cigány különgyűjtemény későbbi kezelői, esetleg a báziskönyvtárosok), az illetékes minisztérium könyvtári és nemzetiségi vezetői, a könyvkereskedelem és a könyvkiadás irányítói és az országos (és lehetőleg a megyei) cigány önkormányzatok vennének részt. A konferencia helyszínül elképzelhető valamelyik központi fekvésű megyei könyvtár, pl. Kecskemét vagy Pécs. A konferencia célja az volna, hogy a könyvtárak egységes elvek szerint fogadják, vásárolják meg (az e célra kapott külön összegből) a cigány különgyűjteményt, intézzék a gyűjtemény további sorsát, fejlesztését, a speciális olvasószolgálati feladatokat (legalább a megalakulást követő első évben).
- A különgyűjtemény valóságos kiszállítására, a könyvtári rendbe tagozására és a megkülönböztetett használati feltételek megteremtésére ezután kerülne sor.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár mint a magyarországi nemzetiségi könyvtárügy koordináló központja és mint világirodalmi dokumentációs könyvtár, a program kidolgozásának és lebonyolításának valamennyi fázisában tanácsot tud adni és tevélegesen részt tud venni. A program lebonyolítását az a körülmény teszi kétségkívül nehezzé, hogy több, különböző érdekű ágazat és szerv egybehangolt, hosszadalmas és aprólékos munkáját igényli, miközben a siker bizonytalan és nem látványos.

A magyarországi cigányság számára azonban nagymértékű szellemi felemelkedést és öntudatosodást jelent, a (nem csak megyei) könyvtárak számára új olvasók megjelenését és újszerű olvasói szokások meghonosodását, összességében a magyarországi szellemi élet gazdagodását eredményezheti.

Lukáts János